

Danuta Pozniakowska-Hanak

ODDZIAŁ II NACZELNEGO DOWÓDZTWA WOJSKA POLSKIEGO 1919—1921

Dekret z 25.10.1918 roku wydany decyzją Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego stanowił podstawę do utworzenia Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Na jego czele stanął gen. por. Tadeusz Jordan-Rozwadowski, zastępcą został ppłk Włodzimierz Zagórski¹.

Początkowo Sztab Generalny WP składał się z 6 Wydziałów. Jednym z nich był Wydział Informacyjny. W strukturze organizacyjnej Sztabu występował na drugim miejscu. Do głównych zadań tego Wydziału należały tzw. „studium armii obcych i literatura wojskowa tych państw”, oddziały polskie znajdujące się za granicą, służba wywiadowcza i kontrwywiadowcza, gromadzenie wiadomości politycznych i wojskowych dotyczących państw obcych, attachés wojskowi oraz sprawy szyfrów.

W Wydziale Informacyjnym powstały komórki organizacyjne (sekcje), których zadaniem był wywiad skierowany głównie na „Wschód” i częściowo na „Zachód”. Sekcja I zajmowała się „studium armii obcych i ich literatury wojskowej”, kierował nią rtm. Karol Anders. Sekcja II podlegała szefowi Wydziału mjr. Mieczysławowi Mackiewiczowi i miała za zadanie organizowanie wywiadu na „Wschód” (Rosja, Litwa, Ukraina, Galicja i Białoruś). Z uwagi na to, że w Wydziale pracowało niewielu oficerów, rtm. K. Anders był również odpowiedzialny za

¹ Spis władz wojskowych 1918—1921, Warszawa 1936 (masz. powiel.), s. 2/1. A. Misiuk, *Służby specjalne*, Warszawa 1998, s. 15.

organizowanie wywiadu na „Zachód”. Sprawami defensywy zajmował się por. Bronisław Witecki, a redagowaniem biuletynów informacyjnych dotyczących sytuacji na froncie zajął się por. Józef Wróblewski. Po reorganizacji w listopadzie 1918 roku w Wydziale Informacyjnym, utworzono kolejne komórki²: Sekcję II a, którą kierował rtm. Anders i która zajmowała się w dalszym ciągu wywiadem na „Zachód” (Niemcy, Francja, Austria i Anglia) oraz sekcję II b, której zadaniem były sprawy attachés wojskowych oraz studium armii obcych i ich literatury wojskowej na Wschodzie. Kierownictwo tej sekcji powierzono kpt. Aleksandrowi Myszkowskiemu. Kpt. F. Kurnatowski zajął się służbą wywiadowczą na Wschodzie, a studium polskich oddziałów na Wschodzie i służbą armii obcych zajmował się por. Mikołaj Godlewski. Natomiast por. Bronisław Witecki kierował Sekcją II c i zajmował się w dalszym ciągu kontrwywiadem. W grudniu 1918 roku rozpoczęto pracę nad reorganizacją Oddziału IV Informacyjnego³, schemat organizacyjny był gotowy w końcu stycznia 1919 roku. Na czele tego Oddziału stanął płk Józef Rybak, jego zastępcą został mjr Ignacy Matuszewski. Według nowej struktury Oddział VI Informacyjny składał się z następujących komórek:

- sekcja do spraw Wschodu — kpt. A. Myszkowski
- sekcja do spraw Zachodu — kpt. O. Wiedman
- sekcja do spraw politycznych — kpt. W. Sławek
- sekcja do spraw wojskowo-policyjnych — mjr K. Bołdeskuł
- sekcja spraw organizacyjnych i szyfrów — kpt. F. Chilarski
- sekcja adiutantury — mjr J. Bogdański
- Oddziału Wywiadowczego — mjr J. Matuszewski
- Biura Prasowego — por. J. Kaden-Bandrowski
- Oficera łącznikowego MSZ — por. L. Morstin
- Oficera łącznikowego z Żandarmerią — por. B. Witecki.

Po zmianach przeprowadzonych w strukturze Naczelnego Dowództwa WP (NDWP) i Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.), w strukturę organizacyjną Oddziału VI włączony został referat spraw czynnych Polskiej Organizacji Wojskowej

² A. P e p ł o ń s k i, *Wywiad w wojnie polsko-bolszewickiej (1919—1920)*, Warszawa 1999, s. 42.

³ Tamże.

(POW)⁴. Razem z referatem przeszli do pracy w Oddziale VI oficerowie: kpt. Adam Koc (referat POW), por. W. Jędrzejewicz (referat ochrony kresów) i por. Janusz Gaładyk (referat akcji partyzanckiej na tyłach bolszewików). W tym czasie szefostwo Oddziału VI objął ppłk Mieczysław Domański, jednak już 1 kwietnia szefem Oddziału został mjr Sztabu Generalnego Karol Bołdeskuł. Przeprowadzona w maju 1919 roku reorganizacja wniosła niewielkie zmiany w strukturze Oddziału VI po za tym, że został przesunięty z miejsca szóstego na drugie. Przy tej reorganizacji wydzielono szyfry i utworzono „Sekcję szyfrową”⁵. W czerwcu 1919 roku do MSWojsk. przekazane zostały dwie sekcje: polityczna i policyjno-wojskowa⁶. W myśl przepisów o prowadzeniu służby wywiadowczej w WP całość spraw wywiadowczych znalazła się Oddziale II NDWP, natomiast sprawy służby defensywnej zostały rozdzielone pomiędzy NDWP (obszar frontu) i MSWojsk. (kraj). Kolejne istotne zmiany w Oddziale II nastąpiły w październiku 1919 roku. Zostały utworzone dwie nowe komórki: Biuro Ewidencyjne i Biuro Wywiadowcze. Biuro Ewidencyjne⁷ powstało z Sekcji wojskowo-dyplomatycznej, Sekcji do spraw Wschodu i Sekcji do spraw Zachodu. Biurem Ewidencyjnym (Sekcją I) kierował kpt. Oskar Wiedman. Biuro miało za zadanie gromadzić materiały nadesłane przez Biuro Wywiadowcze, Biuro Szyfrów i inne sekcje Oddziału II. W celu usprawnienia pracy Biuro zostało podzielone na wydziały:

I — zagraniczny i wewnętrzny — por. dr S. Raczyński (od 1 lutego 1920 roku kpt. S. Dygat)

II — Niemcy, Gdańsk, Belgia, Szwajcaria — kpt. E. Pieczonka

III — Czechy, Austro-Niemcy — por. E. Durkalec

IV — Rumunia, Włochy, Węgry, Bałkany — por. Sokołowski

V — Rosja, Ukraina, Białoruś, Kaukaz, Kubań — por. M. Biernacki

VI — państwa skandynawskie, Anglia, Finlandia, Litwa — por. F. Kurnatowski

VII — Ameryka, Japonia, Chiny — por. Czerniewicz

⁴ Tamże, s. 43.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże; A. M i s i u k, op. cit., s. 17, 18; Schemat Oddziału Informacyjnego ND Warszawa z 1 listopada 1919 roku. CAW, I.301.8.209.

VIII — Referat Samodzielny: Francja, Hiszpania, Portugalia — por. Dowbor oraz oficer łącznikowy przy atamanie ukraińskim — kpt. W. Czarnocki.

Każdy z wydziałów Biura Ewidencyjnego miał do wykonania różne zadania: od wydawania komunikatów i instrukcji po sprawy wojskowych misji zagranicznych i studiów materiałów wywiadowczych dotyczących poszczególnych rejonów świata. Niemniej ważną rolę w Oddziale II NDWOP odgrywało Biuro Wywiadowcze⁸. Powstanie Biura sięga początków istnienia Oddziału Informacyjnego (Sekcja II a i II b). Z tych sekcji w styczniu 1919 roku utworzono Oddział Wywiadowczy Sztabu Generalnego zamieniony później na Biuro Wywiadowcze (Sekcja II). W październiku struktura Biura wyglądała następująco: Wydziały: I — Organizacyjny, II — Ofensywny A, III — Ofensywny B, IV — Ofensywny C, V — Defensywny, VI — Propagandy Zewnętrznej i VII Wydział Wewnętrzny. Szefem Biura został mjr Ignacy Matuszewski. Biuro Wywiadowcze miało za zadanie prowadzenie wywiadu przeciwko Rosji Sowieckiej, sprawowanie kontroli nad działalnością oddziałów II frontów i armii (raporty, meldunki). W gestii Biura były również państwa Dalekiego Wschodu, Niemcy, Estonia, Łotwa i Finlandia. Poszczególne wydziały zostały podzielone na referaty, z których każdy miał określone zadanie np.: referat IV fotograficzny zajmował się udoskonalaniem metod utajniania i odczytywania raportów wywiadowczych i przygotowaniem środków chemicznych.

Sprawami oświaty i kultury w wojsku zajmowało się Biuro Prasowe (Sekcja III)⁹. Do zadań tego Biura należało organizowanie placówek prasowych przy dowództwach armii i frontów, opracowanie komunikatów prasowych do użytku władz wojskowych i opracowanie dla prasy biuletynów wojennych oraz studium prasy krajowej i zagranicznej. Sekcja III podzielona została na Wydział I pasowy i Wydział II, który zajmował się wydawaniem gazety „*Żołnierz Polski*” oraz organizowaniem „*Uniwersytetu Żołnierskiego*”. W skład Biura wchodził również Referat Samodzielny będący Centralnym Urzędem Filmowym. Szefem Biura Prasowego był kpt. Juliusz Kaden-Bandrowski.

⁸ A. P e p ł o ń s k i, op. cit., s. 44; *Organizacja Biura Wywiadowczego*. CAW, I.300.76.34 i I.301.8.233.

⁹ Tamże, s. 46; CAW, I.301.8.217.

Sekcja IV — Biuro Szyfrowe¹⁰ była kierowana przez kpt. Józefa Stańślickiego. Rozpoczęła swoją działalność 12.01.1919 roku. Początkowo sprawami szyfrowania i deszyfrowania depeesz zajmował się kpt. Chilarski. W maju tego roku Sekcja Szyfrowa z rozbudowaną strukturą wewnętrzną. Wydział I miał za zadanie szyfrowanie i deszyfrowanie depeesz Oddziału II, kierował nim por. J. Suryn. Wydział II, kierowany przez por. Kowalewskiego, zajmował się deszyfrowaniem depeesz bolszewickich, które przechwytywane były przez stacje RTG WP.

Sekcja V — biuro Polityczne¹¹ kierowana była przez mjr. S. Laudańskiego. Podzielona została na wydziały. Wydział I — zajmował się polityką wewnętrzną i łącznością z komisarzami politycznymi. Pracowali w nim rtm. Psarski i ppor. Wołowicz. Wydział II miał za zadanie kontrolowanie ruchu na obszarze wojennym. Naczelnikiem Wydziału był kpt. Halaciński, pracowali w nim jeszcze referenci: por. Strubiński i por. Uznański. Sekcja VI¹², którą kierował kpt. A. Koc zajmowała się organizowaniem propagandy i opieki nad żołnierzami. Podzielona została na trzy wydziały: I — naczelnik por. J. Gaładyk i II — oświaty żołnierskiej — ppor. Ćwiek. W sekcji przewidziane były etaty referentów i Wydział III — Opieki nad żołnierzami oraz Referat Samodzielny zajmujący się badaniem nastrojów w wojsku. Sekcja VII¹³ — Adiutantura, szef sekcji por. Józef Wróblewski. Podzielona została na Wydział I, który zajmował się przyjmowaniem i wysyłaniem poczty, wystawianiem dokumentów podróży dla oficerów i żołnierzy, sprawami personalnymi i gospodarczymi oraz księgą kasową Oddziału II. Naczelnikiem był ppor. W. Samojłowicz. W strukturze Adiutantury znajdował się również „Samodzielny Referat”, w którym pracowali oficerowie łącznikowi Naczelnego Dowództwa przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych, kpt. dr W. Wajda i ppor. W. Brzedpeński. Po reorganizacji „Adiutantura” została przesunięta na miejsce VIII, a w jej miejscu znalazła się utworzona w czerwcu 1920 roku „Sekcja VII Defensywy”¹⁴. Była to ostatnia zmiana

¹⁰ Odprawa wewnętrzna nr 27. CAW, I.301.8.696. A. P e p ł o ń s k i, *Oddział II Sztabu Generalnego NDWP. Zarys organizacji i działalności (1919—1920)*, WPH ½ 1994, s. 97.

¹¹ Utworzenie Sekcji Politycznej. CAW, I.301.8.217. A. P e p ł o ń s k i, op. cit., s. 47.

¹² A. M i s i u k, op. cit., s. 19; CAW, I.301.8.526.

¹³ A. P e p ł o ń s k i, op. cit., s. 47; *Schematy organizacyjne Oddziału II NDWP*. CAW, I.301.8.209.

¹⁴ Organizacja Sekcji VII Defensywy. CAW, I.301.8.196, I.301.8.210, I.301.690. A. M i s i u k, op. cit., s. 18.

w strukturze Oddziału II NDWP, przedstawiona na podstawie schematu organizacyjnego z 1 lutego 1920 roku. Wspomniana Sekcja VII Defensywy powstała z Wydziału V Defensywy (który wchodził dotąd w skład Biura Wywiadowczego). Utworzenie sekcji spowodowała trudna sytuacja na terenie całego kraju, wzmożona działalność szpiegowska i wywrotowa, duża aktywność ruchu komunistycznego wśród żołnierzy i spodziewana inwazja wojsk sowieckich. Sekcją VII kierował kpt. M. Terlecki, składała się z wydziałów i referatów: Wydziału I — Organizacyjnego: referatu organizacji służby defensywnej, referatu przepisów i instrukcji oraz referatu ewidencyjno-sprawozdawczego — ppor. Lemański. Wydziału II — śledczo-inwigilacyjnego: referatu pracy konfidentów i agentury, referatu tajnego działania i szpiegostwa obcego, referatu działalności bolszewickiej i wywrotowej oraz referatu inwigilacyjnego i śledczego, Wydziału II — zarządzeń kontrolnych: referatów stacji kontrolnych, regulowania ruchu osobowego, kontroli ruchu osobowego i cenzury pocztowej i telegraficznej — ppor. Retmianiak. W skład sekcji wchodziła „Kancelaria” — wpływ i ekspedycja, dzienniki podawcze, archiwum, sprawy personalne oficerów, żołnierzy i pracowników cywilnych oraz gospodarcze — por. Sasaki oraz inspektorzy, których zadaniem była kontrola służby defensywnej na frontach, kontrola stacji kontrolnych i ruchu osobowego — kpt. J. Boerner i „Referat wyszkolenia oficerów”. Sekcji Defensywnej podlegały pod względem organizacyjnym i techniki służby — sekcje defensywne z ekspozyturami i posterunkami defensywnymi oraz stacjami kontrolnymi przez szefów Oddziałów II Dowództw Armii i sekcje defensywne Dowództwa Okręgu Etapowego Równe, przez oficera łącznikowego przy DOE. Personel Sekcji VII stanowili dotychczasowi pracownicy Wydziału Defensywnego przy Biurze Wywiadowczym Oddziału II NDWP.

Oddział II NDWP przez okres trwania odegrał istotną rolę poprzez działalność służb wywiadowczych i wpływ jaki wywarł na kształtowanie się granic i ustroju Rzeczypospolitej Polskiej. Ustabilizowanie sytuacji polityczno-wojskowej w państwie i przejście wojsk na stopę pokojową¹⁵ spowodowało, że NDWP decyzją władz

¹⁵ Tamże, s. 21.

wojskowych miało podlegać demobilizacji z dniem 15 listopada 1920 roku. Wtedy to utworzono na okres przejściowy „Ekspozyturę MSWojsk. do spraw demobilizacji”.

Najdłużej z poszczególnych oddziałów NDWP (do sierpnia 1921 roku) pozostawał Oddział II. Na podstawie dekretu Naczelnego Wodza L. Dz. nr 6922/T z 3.04.1921 roku i Ministra Spraw Wojskowych¹⁶ został przedstawiony projekt w sprawie Oddziału II NDWP, który z Oddziałem II MSWojsk. utworzyć miał Oddział II Sztabu Generalnego, gdzie między innymi do Sekcji Organizacyjnej Oddziału II MSWojsk. miał wejść Wydział Organizacyjny Biura Wywiadowczego Oddziału II z kasą i Wydziałem VII Personalnym. Biuro Ewidencyjne miało przejść do Oddziału II Sztabu MSWojsk., wchłaniając jednocześnie Wydział Zagraniczny Sekcji III Informacyjnej Oddziału II Sztabu MSWojsk. Według innych źródeł w lutym 1921 roku Oddział II znajdował się nadal w strukturze NDWP, jednak bez „Sekcji Defensywy”¹⁷, która przeszła do MSWojsk. Zgodnie z rozkazem nr 18 z dnia 12.05.1921 roku poszczególne oddziały NDWP z wyjątkiem Oddziału II, ulegają dalszej reorganizacji. Wspomniana „Sekcja Defensywy” wchodzi w skład Sekcji II Defensywy Oddziału II Sztabu MSWojsk., jako Wydział defensywy byłego obszaru wojennego. Zmiany te nastąpiły z dniem 5 lipca 1921 roku, w krótkim czasie, bo już 15 sierpnia Sekcja II Defensywy Oddziału II Sztabu MSWojsk. zostaje rozwiązana i przechodzi w stan likwidacji. Dzienniki „Sekcji Defensywy Oddziału II NDWP” zostały zamknięte z dniem 25 lipca, a archiwum w całości przejmuje Sekcja II Defensywy Oddziału II Sztabu MSWojsk. Sprawy organizacyjne i finansowe przechodzą do Sekcji I Organizacyjnej Oddziału II Sztabu MSWojsk. I podległe dotąd Sekcji Defensywy ekspozytury defensywy Dowództwa 2 Armii, przechodzą pod kompetencje Oddziału II Sztabu MSWojsk. i podlegają natychmiastowej reorganizacji. Jako termin zakończenia likwidacji podano 1 października, również w tym okresie Sekcja Defensywy Oddziału II NDWP, już jako Wydział Defensywy byłego obszaru wojennego¹⁸ opuści pomieszczenia przy ul. Nowomiodowej i zajmie lokal Sekcji Defensywy Oddziału II Sztabu MSWojsk. przy ul. Królewskiej 33. Również wg

¹⁶ Projekt rozkazu dotyczącego reorganizacji Oddziału II. CAW, I.301.8.146.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Zarządzenie do rozkazu MSWojsk. L. 4944/21/org. z 10.05.1921 roku. Dotyczące reorganizacji służby informacyjnej. CAW, I.301.8.646.

korespondencji Komisji Likwidacyjnej z 31 marca 1921 roku¹⁹ Sekcja Propagandy i Opieki nad żołnierzami podlega likwidacji, ale ze względu na rozliczenia finansowe, zostanie ostatecznie zlikwidowana w późniejszym terminie.

W skład Oddziału II NDWP wchodziły ekspozytury (miały za zadanie organizować wywiad w podległym terenie). Powstanie ekspozytur²⁰ było zależne od sytuacji polityczno-wojskowej na danym terenie: np. na Górnym Śląsku (Ekspozytura Biura Wywiadowczego przy Oddziale II ND w Częstochowie) i Posterunek (Ekspozytura w Sosnowcu). W zachodniej części Polski, ze względu na powstałą sytuację zaczęto likwidować Oddziały II Informacyjne Frontów: Pomorskiego, Śląskiego i Wielkopolskiego, a w ich miejsce utworzono Ekspozytury w Grudziądzu, Poznaniu i Krakowie. Skomplikowana sytuacja we wschodniej części kraju i trwające nadal działania wojenne spowodowały, że utworzono przy Dowództwach Armii Oddziały II, które następnie w miarę stabilizowania się sytuacji przekształcano w Ekspozytury: w Grodnie (później Wilnie), Lwowie i Stryju. Ekspozytury ściśle współpracowały z Oddziałem II NDWP, tworząc z Odcinkami i Posterunkami wywiadowczymi sieć terenowych placówek wywiadowczych. Od stycznia 1919 roku na Górnym Śląsku, sprawami wywiadu zajmowała się Ekspozytura Biura Wywiadowczego przy Oddziale II ND w Częstochowie (szef por. W. Malski) i Posterunek Wywiadowczy (Ekspozytura) w Sosnowcu. Powiatami południowymi: pszczyńskim i rybnickim, zajmował się Posterunek Wywiadowczy nr 1 w Oświęcimiu (przeniesiony w późniejszym okresie do Ekspozytury Oddziału II w Krakowie. W pierwszym okresie (styczeń-lipiec) w skład Ekspozytury BW w Częstochowie wchodziły Posterunki wywiadowcze: nr 1 w Oświęcimiu, nr 2 w Sosnowcu, nr 3 „b” we Własnej, nr 4 w Praszce i nr 5 w Dziedzicach. Od 1 listopada 1919 roku Ekspozytura Biura Wywiadowczego przy Oddziale II ND w Częstochowie zostaje przeniesiona do Krakowa jako oddział II Informacyjny Dowództwa Frontu Śląskiego²¹. Pozostała w Częstochowie Ekspozytura tego Oddziału i Posterunki wywiadowcze: nr 2 w Sosnowcu, 3 „a” w Gniazdowie, nr 3 „b” we Własnej

¹⁹ Sprawa likwidacji Sekcji Propagandy i Opieki nad żołnierzami. CAW, I.301.8.213.

²⁰ A. M i s i u k, op. cit., s. 20—23.

²¹ Rozkaz nr 13903/BW/II NDWP. CAW, I.301.8.217.

(utworzony 9 listopada), nr 3 w Herbach, nr 4 w Praszcze i nr 6 w Wieruszowie²². Następnie Odcinek wywiadowczy nr 1 w Częstochowie (wg meldunku Ekspozytury Biura Wywiadowczego przy Oddziale n ND w Częstochowie²³ zostaje przeniesiony wraz z personelem z etatu Ekspozytury Oddziału II w Krakowie na etat Ekspozytury Oddziału II NDWP w Poznaniu²⁴, gdzie ulegnie likwidacji 21 lutego 1921 roku razem z Placówką wywiadowczą w Sosnowcu²⁵. Utworzone ze zlikwidowanych Oddziałów II Informacyjnych Dowództw Frontów: Pomorskiego, Wielkopolskiego i Śląskiego, Ekspozytury w Grudziądzu Poznaniu i Krakowie²⁶ były również bezpośrednio podporządkowane Oddziałowi II NDWP.

Ekspozytura Oddziału II ND w Grudziądzu została utworzona w myśl rozkazu nr 9652/II z 14 marca 1920 roku²⁷, podstawę stanowiło II Biuro Dowództwa Frontu Pomorskiego. Rozpoczęła działalność 23.03.1920 roku. Teren wywiadu, na którym działała odpowiadał w całości terenowi działalności II Biura Dowództwa Frontu Pomorskiego — Prusy Książęce i Gdańsk (tzw. I Wehrkreis i wschodniej części II Wehrkreis). W kwietniu zostaje utworzony Posterunek Wywiadowczy nr 4 w Bydgoszczy. Organizacja Ekspozytury przedstawiała się następująco²⁸:

- a) referat organizacyjny z wydziałem wywiadowczym — ppor. M. Wróbel
- b) referat ewidencyjny I i II Wehrkreis — por. J. Sojka, pchor. S. Delinger
- c) referat szpiegostwa obcego — ppor. Z. Rosiński
- d) referat prasowy — vacat
- e) oficer kasowo-gospodarczy — ppor. Daszkiewicz
- f) kancelaria.

²² Zarządzenie nr 10134/II z 11.03.1920 roku Oddziału II Informacyjnego Dowództwa Frontu Śląskiego w Krakowie skierowane do Ekspozytury Biura Wywiadowczego przy Oddziale II ND w Częstochowie w sprawie pracy informacyjnej na terenie Górnego Śląska. CAW. I.301.8.1065.

²³ Rozkaz NDWP BW N 9652/II. Tamże.

²⁴ Rozkaz NDWP BW N 9652/II. Tamże.

²⁵ Rozkaz NDWP BW N 60677/IIBW/I z 12.01.1921 roku. I rozkaz wew. Nr 9 z 11.02.1921 roku CAW, I.301.8.965.

²⁶ Utworzenie Ekspozytury Oddziału II w Krakowie. CAW, I.301.8.214, I.301.8.217, I.301.8.1065; Organizacja Ekspozytury Oddziału II NDWP w Poznaniu. CAW, I.301.8.215, I.301.8.1014; Raporty organizacyjne Ekspozytury Oddziału II w Grudziądzu CAW, I.301.8.200, I.301.8.218, I.301.8.337; Reorganizacja Oddziałów II Informacyjnych armii frontów w sprawach personalnych. CAW, I.301.8.526. A. M i s i u k, op. cit., s. 21.

²⁷ CAW, I.301.8.218.

²⁸ Rozkaz Ekspozytury Oddziału II ND 3723/11 z 28.05. i rozkaz Oddziału II ND nr 21734/II. Tamże.

Szefem Ekspozytury został mjr Aleksander Naganowski. W skład Ekspozytury wchodziły posterunki: nr 1 w Tucholi, nr 2 w Bydgoszczy i Wydział Wywiadowczy. Stan liczebny personelu na dzień 23.03.1920 roku wynosił 10 oficerów, 3 podchorążych i 18 podoficerów. Ekspozytura została zlikwidowana w marcu 1921 roku²⁹. Ekspozytura Oddziału II NDWP w Poznaniu³⁰ powstała z Oddziału II Informacyjnego Dowództwa Frontu Wielkopolskiego i obejmowała teren wywiadowczy — III Wehrkreis. Struktura organizacyjna w różnych okresach wyglądała następująco³¹: Sekcja ofensywna z referatami — ppor. S. Ulatowski, referat szpiegostwa obcego — ppor. T. Ciężyński, kancelaria — sierż. sztab. A. Leśny oraz fotografia i kartografia. W skład Ekspozytury wchodziło 8 odcinków wywiadowczych: Częstochowa, Kępno, Krotoszyn, Rawicz, Leszno, Zbąszyń, Wronki i Chodzież oraz placówki zagraniczne: Frankfurt nad Odrą, Berlin, Szczecin, Kołobrzeg, Drezno, Wrocław, Hamburg i Legnica. Szefem Ekspozytury Oddziału II ND w Poznaniu był rtm. Kazimierz Szczepanik. Ostatnia Ekspozytura Oddziału II NDWP w Krakowie (utworzona z Oddziału II Informacyjnego Dowództwa Frontu Śląskiego³² obejmowała swoją działalnością teren wywiadowczy (południową część III Wehrkreisu), tzn. Śląsk Cieszyński, Morawy, Orawę, Czaczę, Spisz, Słowacyznę i Ruś Karpacką³³. Jednak równym obszarem działalności Ekspozytury miały być tereny plebiscytowe Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego. Szefem Ekspozytury był kpt. dr M. Koczwarą. Struktura organizacyjna Ekspozytury przedstawiała się w grudniu 1920 roku:

Referat polityczny — ppor. Alfred Birkenmayer

Referat gospodarczy — ppor. Antoni Wieczorkiewicz

Referat defensywny — ppor. Leon Ciepiela, ppor. Wacław Żyborski, ppor. Stefan Bednarczyk

Referat ewidencyjny — ppor. Jarosław Fiuczek

Referat prasowy — plut. Stefan Wagner

²⁹ Pismo Komisji Likwidacyjnej nr 9776/11 B.W. 1. Korespondencja Ekspozytury Oddziału II w Grudziądzu od 1.03.1921 roku kierowana do Ekspozytury Oddziału II w Poznaniu. CAW, I.301.8.694.

³⁰ Pismo Biura Wywiadowczego nr 24379/II z 30.06.1920 roku i reorganizacja oddziałów informacyjnych frontów, rozkaz NDWP BW nr 21526/II z 30.12.1919 roku. CAW, I.301.8.1014.

³¹ Tamże.

³² Rozkaz ND 9652/II, Rozkaz ND BW nr 3450/II z 31.01.1920 roku, rozkaz wewn. L. 1792/20 z 6.02.1920 roku. CAW, I.301.8.217.

³³ Reorganizacja Ekspozytur NDWP. CAW, I.301.8.200.

Kancelaria — sierż. Jan Maraszek.

W lutym 1921 roku:

Szef Ekspozytury — kpt. dr Koczwarą

Zastępca Szefa i Szef Referatu politycznego — ppor. A. Birkenmayer

Referat prasowy — ppor. Leon Ciepiela

Referat ofensywy — por. M. Rządziejewicz

Referat ewidencji — por. W. Żyboriski

Referat personalny — por. M. Idzik

Oficer kasowy — ppor. A. Wiczorkiewicz

Kancelaria — pchor. S. Czernic.

Ekspozytura oddziału II w Krakowie składała się z Odcinków wywiadowczych: nr 2 w Oświęcimiu³⁴, nr 3 w Cieszynie, nr 4 w Żywcu, nr 5 w Nowym Sączu, nr 6 w Stryju³⁵ oraz placówek wywiadowczych zagranicznych: Ungwar, Korzyce, Preszburg, Ostrawa Morawska, Berno i Praga. Zupełnie odmiennie zorganizowany został wywiad wojskowy we wschodniej części Polski. Tam najdłużej trwały działania wojenne i dopiero w początkach 1920 roku rozpoczęto likwidację oddziałów II armii. Z Oddziału II Dowództwa 2 Armii utworzona została Ekspozytura w Grodnie, przeniesiona później do Wilna, a z Oddziału II Dowództwa 6 Armii, po likwidacji, utworzono Ekspozyturę Oddziału II we Lwowie. Na tym terenie działała również Ekspozytura Biura Wywiadowczego przy Oddziale II ND w Stryju. Ekspozytura Oddziału II ND w Grodnie, którą kierował por. Adam Smyk, zlikwidowana została³⁶ 15 czerwca 1921 roku. W jej miejsce powstał Posterunek informacyjny podporządkowany Ekspozyturze Oddziału II w Wilnie. Teren wywiadu obejmował sprawy litewsko-niemieckie. Ekspozytura Oddziału II ND we Lwowie powstała z Oddziału n Dowództwa 6 Armii 15.03.1921 roku³⁷. Działalność Ekspozytury obejmowała tereny przy granicy południowo-wschodniej. Szefem Ekspozytury został mjr Szt. Gen. Kazimierz Florek. Do Ekspozytury przeszedł cały

³⁴ Odcinek wywiadowczy nr 2 Oświęcim — wywiad w południowych powiatach Górnego Śląska. CAW, I.301.8.214.

³⁵ Pismo Ekspozytury dotyczące prowadzenia wywiadu płytkiego i pogranicznego na Rusi Karpackiej przez posterunki w Stryju i Worochole. CAW, I.301.8.1066.

³⁶ Pismo nr 23453/II B.W. 1 z 3.06.1921 roku. CAW, I.301.8.1125.

³⁷ Organizacja Ekspozytury Oddziału II we Lwowie. CAW, I.301.8.207, I.301.8.215, I.303.4.6872.

personel oficerski, podoficerski, pomocniczy i wywiadowczy oraz wszystkie placówki i posterunki wywiadowcze podległe dotąd Oddziałowi II Dowództwa 6 Armii. Do dyspozycji Ekspozytury Oddziału II ND we Lwowie przeszły po likwidacji Ekspozytury Oddziału II ND w Krakowie: referat ofensywny — czeski, placówka wywiadowcza w Ungwarze i Posterunek Wywiadowczy w Stryju³⁸. Struktura organizacyjna wyglądała następująco³⁹: referaty — organizacyjny, ofensywy i techniczny oraz agentura wywiadowcza i komisja gospodarcza.

Ostatnia Ekspozytura podlegająca Oddziałowi II ND znajdowała się w Wilnie⁴⁰, powstała po likwidacji Oddziału II Dowództwa 7 Armii 1 lipca 1920 roku. Szefem Ekspozytury był kpt. Juliusz Kaden-Bandrowski. Składała się z sekcji ofensywy, oficera kasowo-gospodarczego, kancelarii i posterunków wywiadowczych Dźwinsk i Suwałki. Po likwidacji Ekspozytury Oddziału II ND w Grodnie, powstaje Posterunek informacyjny podporządkowany Ekspozyturze Oddziału II ND w Wilnie⁴¹. Ekspozytura przejęła tereny wywiadowcze i finanse oraz inwentarz byłej Ekspozytury Oddziału II ND w Grodnie. Ekspozytura Biura Wywiadowczego przy Oddziale II ND w Stryju⁴² została utworzona rozkazem NDWP O II. L. 4946/19/BW z 29.07.1919 roku Ekspozytura Informacyjna została faktycznie uzależniona od Biura Wywiadowczego Oddziału II NDWP. Ponieważ ta zależność spowodowała trudności natury technicznej, rozkazem NDWP Oddział II L. 5856/II/BW z 19.08.1919 roku, przeszła na etat Dowództwa Okręgu Generalnego Lwów do Ekspozytury Oddziału II ND w Krakowie, zachowując na mocy rozkazu NDWP L. 6280/II/BW zależność od Oddziału II Dowództwa Frontu Galicyjskiego. Kierował nią por. Władysław Wehrstein. Posterunki informacyjne znajdowały się w Stryju, Skole i Hrebenowie.

Przedstawiony zespół akt Oddziału II NDWP liczy ogółem 46 mb, co stanowi 1.129 jednostek archiwalnych. Przez długi okres czasu akta były udostępniane według spisu pod tytułem „*Oddział II*”. Zbiór liczył 26 mb, występował w postaci tzw.

³⁸ Pismo L. 1823/21 z 1.07.1921 roku CAW, I.301.8.217.

³⁹ Pismo nr 23453/II BW 1 z 3.06.1921 roku. CAW, I.301.8.1125.

⁴⁰ Schematy organizacyjne dotyczące rozmieszczenia Ekspozytur. CAW, I.301.8.375.

⁴¹ Pismo nr 23453/II BW 1 z 3.06.1921 roku. CAW, I.301.8.1125.

⁴² Sprawozdanie z działalności Ekspozytury BW przy Oddziale II NDWP w Stryju. CAW, I.301.8.1129; Ekspozytura Biura Wywiadowczego przy Oddziale II ND w Stryju, przeszła na etat Ekspozytury Oddziału II NDWP w Krakowie. Tamże.

„wiązek” mierzących średnio 30—40 cm grubości, materiały były przemieszane zarówno pod względem rzeczowym, jak i przynależności zespołowej. W czasie opracowania zespołu wyłączyłam 5,5 mb akt należących do zespołu archiwalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych — Oddział II, pozostałe akta 20,5 mb stanowiły zespół archiwalny Oddziału II NDWP. W trakcie dalszego opracowania zostały dołączone akta otrzymane z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (spisy 1772, 1173, 1774 i 1775) oraz akta otrzymane z archiwów rosyjskich. Akta Oddziału II NDWP stanowią cenny materiał archiwalny do poznania wojskowej służby wywiadowczej. W poszczególnych sekcjach zachowały się następujące materiały archiwalne:

Biuro Ewidencyjne — instrukcje, meldunki Oficerów Łącznikowych, akta dotyczące preliminarium pokojowych i konwencji wojskowych oraz referaty informacyjne dotyczące polityki zewnętrznej i wewnętrznej państw obcych, dzienniki podawcze.

Biuro Wywiadowcze — sprawy organizacyjne, instrukcje, różnego rodzaju raporty, meldunki, sprawy dotyczące jeńców, sprawy komunistyczne, sprawy personalne, fotokopie dokumentów obcych armii, sprawy dotyczące sytuacji nieprzyjaciela oraz korespondencja. Jest to komórka, w której zachowało się stosunkowo dużo materiałów archiwalnych.

Biuro Prasowe — instrukcje, przepisy prasowe, sprawy personalne, komunikaty i raporty prasowe, przeglądy prasowe: poranne i wieczorne, wycinki z gazet i pojedyncze egzemplarze prasy polskiej i zagranicznej.

Biuro Szyfrowe — sprawy organizacyjne, radiotelegramy i tłumaczenia szyfrogramów nadesłane z dowództw armii i frontów oraz armii obcych.

Biuro Polityczne — statuty, raporty z powiatów Kresów Wschodnich, sytuacja w WP na Syberii, korespondencja attachés wojskowych, sprawy organizacji powstańczych i politycznych oraz wypadków politycznych na Ukrainie.

Sekcja Propagandy i Opieka nad Żołnierzami — 1 j.a. — zachowały się materiały dotyczące Uniwersytetu Żołnierskiego oraz gospod i herbaciarni żołnierskich na frontach.

Sekcja Defensywy — organizacja Sekcji Defensywy NDWP, instrukcje, protokoły z inspekcji, sprawozdania, komunikaty, raporty i meldunki, sprawy

personalne oficerów i żołnierzy oraz pracowników cywilnych, akta dotyczące spraw szpiegowskich i agitacji komunistycznej, dzienniki podawcze.

Adiutantura — instrukcje, rozkazy, zarządzenia i ustawy, budżety armii i frontów. Wykazy oficerów misji zagranicznych, indeksy personalne, księgi kasowe, dzienniki podawcze i korespondencja.

Ekspozytury:

w Grudziądzu — rozkazy, komunikaty, raporty i meldunki oraz akta personalne i akta armii obcych

w Poznaniu — instrukcje, rozkazy, akta personalne w Krakowie — instrukcje, rozkazy, raporty, meldunki oraz akta armii obcych

w Grodnie — rozkazy, raporty i meldunki wywiadowcze

we Lwowie — akta organizacyjne, meldunki, korespondencja

w Wilnie — akta organizacyjne i korespondencja

oraz Ekspozytury Biura Wywiadowczego przy Oddziale II NDWP:

w Częstochowie — raporty posterunków wywiadowczych w Stryju — raporty, meldunki sytuacyjne, rozkazy oficerskie.

Materiały archiwalne, które znajdują się w zespole aktowym Oddziału II NDWP obejmują okres za lata 1919—1921. Znajdują się tutaj nieliczne akta z lat 1915—1918.